

namreč mogoče kakšno nagrobno stelo in več pepelnic. Na območju šempetrske nekropole gotovo niso bili pokopani samo imenitneži in bogataši; in ko v ospredje postavimo izključno velike zidane grobove, popačimo realno stanje.

Monografijo odlikuje simpatičen preplet zgodovinskih, epigrafskih in umetnostno-zgodovinskih podatkov; pri čemer, kakor se za avtorico spodobi, so slednji tisti, ki prevladajo. Krasijo jo kvalitetne fotografije ter tiste starejšega datuma, ki so povezane z začetki izkopavanj. Med temi je veliko manj znanih (ali sploh še neznanih), ki gotovo dodajo ilustrativno vrednost in so že same po sebi zanimiv arhivski vir.

Čeprav publikacija ni znanstvene narave, je njen pomen za ozaveščanje širše javnosti še toliko večji. Šempetrska nekropola je tudi na globalni ravni rimskega imperija več kot vredna omembe. Če odmislimo Italijo (in nam bližnjo Akvilejo), tovrstne grobnice niso bile nekaj običajnega in pogostega. Za njihovo postavitev je bil potreben relativno velik finančni vložek, kar je že samo po sebi pomenilo veliko omejitev. Izid monografije je tako lahko spodbuda za vso strokovno in zainteresirano javnost, da se s še večjim zanosom loti del na področju ozaveščanja o pomenu in ohranitvi kulturne dediščine, do katere nimamo redko mačehovskega odnosa.

Julijana Visočnik

O izvoru Slovencev v besedi in podobi

Andrej Pleterski, Janja Rihter: *Kdo smo: Ilustrirana zgodovina slovenstva*. Ljubljana: ZRC SAZU, 2020. 88 strani.

V koronskem času je police knjigarn in knjižnic dosegla publikacija z intrigantnim naslovom *Kdo smo*, izhodišče za njen nastanek pa so izključujoče se predstave o izvoru Slovencev, ki so se pojavile v slovenskem javnem prostoru. Vsebinske zamisli o etnogenezi slovenskega naroda izpod peresa Andreja Pleterskega, trikratnega doktorja s področja arheologije, etnologije in zgodovine, so predstavljene v nekoliko neobičajnem tandemu s pomenljivimi risbami ilustratorke Janje Rihter, dvakratne magistricice s področja likovne pedagogike in defektologije, ki deluje na Pedagoški fakulteti ljubljanske univerze. Čeravno se publikacija zaradi usklajene kombinacije besed in podob po mnenju nekaterih uvršča med stripe, to brez dvoma ni zgodovinski strip klasičnega tipa. A pustimo dolgočasne in ne posebej smiselne kategorizacije ob strani in se raje posvetimo strukturi in učinku knjige, ki sloni na

premisah znanstvenih spoznanj in predstavlja tako formacijo kot tudi zgodovinenje skupnosti, kakor se je razvila do danes skozi turbulentna družbenopolitična dogajanja na sončni strani Alp.

Knjiga *Kdo smo* je izšla pri Založbi ZRC in to bržkone ne zgolj zato, ker ZRC SAZU predstavlja pravno-institucionalni okvir Inštituta za arheologijo, na katerem je dolga leta deloval in še deluje njen

avtor. Omenjena založba ima že večletno tradicijo objavljanja knjižnih izdaj, ki skušajo znanstvena dognanja predstaviti na oblikovno vznemirljiv način, z namenom zbuditi razmisleke o preteklosti in sedanjosti tudi med tistimi, ki namesto debelih tekstovnih knjig raje primejo v roke publikacije s večjim deležem vizualnosti. Založba ZRC je med drugim izdala tudi prevode več mednarodno prepoznanih stripov z zgodovinskimi vsebinami: denimo prelomni Spiegelmanov *Maus*, legendarni Lutesov *Berlin*, pretresljivo Tardijevo *Vojno v jarkih*, Tardijev in Vautrinov *Krik ljudstva*, Saccovi mojstrovini *Posrednik: zgodba iz Sarajeva* in *Goražde: varovano območje* ali manj znane, a nič manj presunljive Toffolojevo *Italijansko zimo* o fašističnem taborišču Gonars, Steinhallerjino in Loiselino *Peršmanovo domačijo*, o enem zadnjih nacističnih zločinov, zagrešenimi nad Koroškimi Slovenci in Slovenkami, ali Duplančičevo *Vojno*, pripoved o slovenski osamosvojitveni vojni skozi oči pripadnika JNA. Podprla je tudi slovenske stripovske ustvarjalce in izdala *Črni plamen* Zorana in Ivana Smiljanica ter *Sveto in smešno* Izarja Lunačka.

V stripih, teh do nedavna obstranskih in zanemarjenih nosilcih zgodovinskih pripovedi, je Založba ZRC očitno prepoznala pomembno pripovedno in spoznavno vrednost - pri čemer se zdi, da je doumela trenutni družbeni trend, po katerem vizualnost (ponovno) postaja prevladujoč nosilec sporočilnosti za najširše družbene plasti, zlasti za mlajše generacije. Stripovski jezik namreč lahko posrečeno ponazarja kompleksne družbene pojave in zapletena medosebna razmerja ter s prepletanjem slike in besedila, z rabo besednih iger in vizualne simbolike pa ustvarja pronicljive oblike zgodovinopisne ekspresivnosti. Dobri zgodovinski stripi brez dvoma lahko na vizualno domiselni način približajo ne le zabavne in satirične, ampak tudi pretresljive in zagonetne vsebine iz preteklosti, obenem pa bralstvu brezkompromisno nastavljajo družbeno ogledalo.

Dodano vrednost prepleta besede in podobe sta, kot izgleda, prepoznala tudi avtorja recenzirane knjige. Ključni namen stripovske zasnove publikacije *Kdo smo* je po pojasnilih Pleterskega ustvarjanje komunikacijskega mostu med akademsko in laično publiko, med katerima prepogosto nastaja pomensko brezno. Vrzel pri prenašanju

znanstvenih spoznanj na širše družbene plasti je Pleterski prepoznal tudi na polju zamišljanja izvora slovenstva, ki je v javnosti pustila močan vtis s t.i. venetsko teorijo, eni od avtohtonističnih predstav o izvoru Slovencev. Pleterski venetske teorije ne podpira, ampak se naslanja na mednarodna znanstvena spoznanja arheologov, zgodovinarjev, jezikoslovcev in etnologov, skratka sledi dognanju strok, ki jim pretežno pripada tudi sam. Lastne strokovne ugotovitve na vprašanje o tem, kdo smo Slovenci in kako smo nastali, niza s pomenljivimi in premišljeno postavljenimi povedmi. Minimalistično doziranje argumentacije v prid svoje vizije se nikakor ne odvija na račun strokovnosti, še več, ob dragocenem vizualnem spremstvu risb, ki jim ne manjka ironije, avtor v svojo razlago povabi bralca in ga izzove v razmišljanju.

V spremnem besedilu Pleterski pojasni genezo knjige, ki je trajala dva ducata let. Sprva je izhajala v *Delovih* podlistkih z naslovom *Etnogeneza Slovencev kot odgovor na razmeroma široko recepcijo venetske teorije med Slovenci*. Omrežje »zagnanih rodoljubov« je nagovorilo kar znaten delež javnosti k simpatiziranju s tezo, »da so na današnjem slovenskem ozemlju neposredni potomci prazgodovinskih Venetov, pravzaprav Slovenetcev, ki naj bi dali Evropi kulturo, svetu pa demokracijo«. Ta predstava, ki so jo znanstveniki ovrgli, pa ostaja prisotna in se še dandanes povezuje s slovensko državno simboliko. Večina se vas gotovo spomni »spodrsaljaja« s karantanskim panterjem ob predsedovanju Evropske unije leta 2021. Tudi ključna slovenska uradna dokumenta, kot sta potni list in osebna izkaznica, imata za slikovni ambient motiv iz vaške situle, predmeta, ki so ga – kot je v članku Gospodar veder iz leta 2015 pronicljivo pokazal Dimitrij Mlekuž – politične elite prevzele kot simbolno osnovo za novo zamišljanje nacionalne identitete Slovencev.

V izhodišču knjiga vsebuje preprosto, a nazorno epistemološko skico zgodovinarjevega ukvarjanja, ki je lahko v pomemben poduk vsem, ki se ukvarjajo z premišljevanjem o preteklosti in kako le-ta postane zgodovina. Posreduje nam sporočilo, da je najprej potrebno dosledno ločevanje med preteklostjo in zgodovino, pri čemer je zgodovina razumljena kot izdelek, ki ga zgodovinar ustvari iz preostankov preteklosti; ta je večinoma mnogopla-

stna, večglasna, neurejena in kontroverzna snov o človeku in njegovih dejavnostih skozi čas. Pri tem je ključnega pomena premislek o spoznavnih šumih oz. filtrih, ki določajo vsakokratno poustvarjanje preteklosti. Zgodovinska veda vselej temelji na preverljivosti dejstev, torej zgodovinopisnih virov, ki se ohranijo do trenutka, ko jih v pretres vzame zgodovinar. Dejstvo je, da se velik del virov o preteklosti sčasoma izgubi, razgradi, ali se celo namerno uniči, kar predstavlja poseben izziv zlasti za raziskovalce starejših dob, pomembno pa je zlasti zavedanje, da ohranjeni viri še zdaleč ne predstavljajo vseh sledi človeškega delovanja, ampak njen – nemalokrat sicer zelo ekspliciten – manjši del.

A tu se zaplet povezan z zgodovinarjevim raziskovanjem ne konča. Če denimo vzamemo v roke knjigo britanskega zgodovinarja Edwarda Halletta Carr, z naslovom *Kaj je zgodovina?*, lahko v njej preberemo, da je zgodovinar »dolžan spoštovati dejstva, a to še ne pomeni, da zadošča, če poskrbi, da so verodostojna«. S tem Carr samorefleksivno namiguje na to, da interpretativni naboj zgodovine vselej določa zgodovinarjeva izbira dejstev. Povedano z drugimi besedami, zgodovinar ne rabi poseči po laži, da podkrepi določeno zgodovinopisno sporočilo, dovolj je, da določene vidike o preteklosti poudari, druge pa zamolči. V praksi je navadno tako, da kvaliteto zgodovinskega dela določajo še zgodovinarjeva zavest o preteklosti, disciplinarne kompetence, širina nabora virov in tudi sposobnost razbiranja informacij iz njih. Pri tem pa, kot lucidno namigneta avtorja knjige, »se je treba zavedati, da pokaže drugačen zorni kot [opazovanja, op. p.] tudi drugačno sliko«. Na kakšne načine se na koncu zgodovinarjevo spoznanje usidra v zavest bralstva, je seveda povsem nova zgodba, ki je navadno zelo heterogena, saj je tudi (izhodiščno) razumevanje snovi s strani bralcev zelo raznoliko. Še več, spoznavno raznolikost se lahko zazna pri enem in istem bralcu; tudi piski te recenzije se pogosto dogaja, da isto knjigo vsakokrat bere z nekoliko drugačnimi očmi in iz nje posledično potegne druge poudarke - dejstvo, ki ga bržkone opazate tudi številni med vami.

Iz tovrstnega epistemološkega temelja Pleterski v nadaljevanju kombinira spoznavna polja zgodovine, arheologije, antropologije in deloma tudi primerjalnega jezikoslovja, ki so mu v pomoč pri

rekonstrukciji najstarejših dob človeške civilizacije. Predstaviti skuša zapleteno, spreminjajočo se in raznovrstno podobo kultur celinske Evrope, kot se izkazuje iz disciplin, pri katerih se navdihuje, izobrazuje in jih s svojimi uvidi tudi dopolnjuje. Zaveda se, da spoznavni potencial vsake od teh vej znanosti še zdaleč ni izčrpan, zato posreduje tudi zavest o mejah zgodovinopisnih zamišljanj, ki jih do določene mere opredeljujejo tudi ugibanja in nezmožnost oblikovanja definitivnih odgovorov. Pri tem opozarja tudi na možnosti zgodovinskih napak v delih davnih raziskovalcev preteklosti, ki se jih danes uporablja predvsem kot zgodovinski vir. Za tem dejstvom tiči pomemben epistemološki pomislek, ki se nanaša na recenzirano knjigo. Posamezni kronisti in zgodovinarji od srednjega veka do 18. stoletja so Slovane prav tako enačili z Veneti; pri čemer pa, kot se pokaže v knjigi, se to poimenovanje pojavlja tudi za skupnosti, ki so živele v Turčiji, danes francoski Bretoniji, italijanskem Laciju in drugod po Evropi.

Izpostaviti velja, da je venetska teorija dobila močno podporo javnosti zato, ker se je pojavila v prikladnem časovnem trenutku, torej v procesu razpadanja jugoslovanskega političnega okvira, ki je terjal utemeljitev nove, na slovenstvu ustoličene državnosti. Tudi jedru slovenskih političnih in kulturnih elit (v razhajajočem kontrastu z znanstveno srenjo) je omenjena teorija ponudila ne le predstave o zgodovinsko podkrepljeni slovenski starožitnosti, temveč tudi posebno vlogo pri ustvarjanju temeljev evropskosti, kar je ob nelagodju glede negotovega zamišljanja prihodnosti med Slovenci bržkone vnašalo tudi potrebne občutke samozavesti.

Glede na strokovne kompetence Pleterskega je umevno, da časovno gledano glavnina knjige sloni na starejših zgodovinskih dobah. Pri tem pa avtorja dokaj na hitro opravita z obdobji, ko se je nad različne oblike kolektivnih identitet trdno usidrila nacionalna skupnost, ki uokvirja tudi zamišljanje slovenstva. Na tem mestu bi bilo nemara dobrodošlo, če bi Pleterski v posrečeni dvojec z ilustratoriko Janjo Rihter povabil tudi koga od kolegov in kolegic, ki se v večji meri posvečajo moderni zgodovini, njenim spoznanjem in pastem, pri čemer merim zlasti na stroko, ki je kritična do nacionalno uokvirjenih zgodovinskih pripovedi. Ta pomislek je zgolj dobronamerna sugestija o morebitni argumentativni

nadgradnji, ki bi tudi oblikovanje in recepcije venetske teorije obravnavala kot zgodovinsko dejstvo. Izjemnega pomena pa kljub vsemu je, da teža knjige razčlenjuje ravno tisto časovno obdobje od starega do srednjega veka, iz katerega črpajo avtorji venetske teorije svojo snov, saj so starejše dobe s svojo kompleksno realnostjo javnosti manj poznane in zato bolj dovzetne za mitološka zamišljanja.

Kot ljubiteljica stripov za pomemben sestavni del knjige razumem njen ilustrativni doprinos. Preproste, a zgovorne risbe Janje Rihter delujejo kot spodbujevalec bralčevega notranjega dialoga, ki se navadno ustvarja ob (nepovršnem) branju. Risbe pomensko podpirajo kratke zgodovinopisne skice Pleterskega, pri čemer jih večinoma ne povzemajo, ampak jih aktualizirajo, prikazujejo iz nam bolj znane sodobne perspektive. Na ta način delujejo ne le kot pojasnjevalec principov človeškega delovanja, ampak tudi v podkrepitev nekaterih univerzalnosti človeškega vedenja, zlasti teh na ravni medosebnih razmerij in relacij med različnimi kolektivi. S preprosto slikovitostjo, v katere so vtikani elementi humorja in provokativnosti, se obenem razelektri tudi teoretska rigidnost in celo duhamornost, ki nemalokrat veje iz strokovnih besedil o kolektivnih identitetah. S tem se v razpravo o zamišljanju naše preteklosti lahko vključijo tudi tisti, ki do zgodovine gojijo ljubiteljsko strast, med katerimi se nahaja velik delež podpornikov venetske teorije.

Publikacija, ki jo lahko pokonzumiramo v nekaj uricah sproščene, a navdihujočega branja, brez dvoma zasluži pozornost kolegov in kolegic iz celotne palete humanističnih disciplin. Zlasti se mi zdi posrečeno, na kakšen način lahko razmisleke o zapletenih dejstvih človeške družbe podžge sintetično odmerjen zgodovinski prikaz. Na tem mestu izhajam iz prepričanja, da zmore prav tisti, ki ima dober razgled nad snovjo, napraviti prepričljiv zgoščen zapis, ki obenem ne dela sile kompleksnosti, ki je preteklosti imanentna, ampak prav nasprotno – opozarja nanjo. Tej knjigi resda ne pripisujem visoke empirične referenčnosti, vendar v njej prepoznavam nekaj, kar se mi zdi veliko pomembnejše in bolj daljnosežno. Vidim nastavke za spodbujanje zamišljanja o tem, kako se oblikuje vednost o eni od danes nespregledljivih osebnih identitet in kako je ta formacija določena ne le z dejstvi, ampak tudi s sposobnostjo kreativnega domišljanja in izmišljanja, s sposobnostjo ki je v večji ali manjši meri lastna vsakomur od nas. Zaradi navedenega recenzirano knjigo toplo priporočam vsakomur, ki ga zanima preteklost in naš odnos do nje, k branju pa lahko dokaj enostavno povabim tudi tiste, ki se do bralnih vsebin raje dokoplje s kliki: <https://omp.zrc-sazu.si/zalozba/catalog/book/1911>.

Urška Strle

